

Bulletin Nr 1-2/05

Maj 2005

Ukraina mellan öst och väst

av *Guðrun Persson*

Redaktör

E-post: gudrun.persson@mbox301.swipnet.se

I årets första nummer av Bulletinen uppmärksammas Ukraina av forskaren **Margarethe Sövik**. Hon har besökt Charkiv och upptäckt att ukrainskan har en stark ställning, särskilt bland de yngre. Bilden av ett delat Ukraina i en östlig och en västlig del måste nyanseras, hävdar Sövik. ”Även om det ibland kan synas rimligt att laborera med en sådan förenklande delning blir resultatet att man berövar en komplex situation dess nyanser,” konstaterar hon med forskarens omiskännliga nyfikenhet.

Om vådorna att resa till ”fel flygplats” skriver **Susanne Oxenstierna**.

Redaktionen fick också ett brev från en rysk fredsdömare, förmedlat av **Staffan Sohlman**. **Vladimir Karlovitj Winberg** skrev från S:t Petersburg år 1890.

Susanne Concha Emmrich har läst två utmärkta böcker om och av **Ivan Bunin**. Utkasten till en monografi över **Anton Tjechov** marknadsförs som en ”vinterbok” avsedd för långa, mörka vinterkvällar. Bulletinens härdade läsekrets kanske dock finner nöje i den läsning som varar långt in i de ljusa sommarnätterna.

I bokanmälningsdelen finns för övrigt flera goda lästips inför sommaren.

Under ytan i Charkiv – ukrainska är inne

av *Margarethe Sövik*

Doktorand vid Baltic and East European Graduate School, Södertörns högskola

E-post: margrethe.sovik@sh.se

Förhållandet mellan de ukrainska och ryska språken ses ofta som en av de faktorer som skiljer västra Ukraina från östra Ukraina.

Att man använder ryska behöver dock inte betyda att man hyser motvilja mot ukrainska, även om det också förekommer. I det material jag samlat i staden Charkiv i nordöstra Ukraina visar det sig att bland de yngre är föreställningen om det ukrainska språkets roll som en enande faktor för det ukrainska folket mycket levande. Detta är intressant eftersom många av dessa unga i huvudsak är ryskspråkiga. Under den senare tiden är det främst två saker som bidragit till att stärka ukrainska språkets ställning ytterligare, dels **Ruslanas** seger i Eurovisionsschlagerfestivalen, dels den orangea revolutionen.

I intervjuer som jag gjorde i Charkiv nu i mars, nämns den orangea revolutionen i andra sammanhang än enbart politiska. En person hävdade att demonstrationerna för de orangea i Charkiv även fungerade som en ingång till samtida ukrainskspråkig kultur, både musik och litteratur. En annan möjlig följd av ”revolutionen” är att man nu i mars mer än tidigare presenterar Charkiv som en liberal och tolerant stad och understryker att man inte är som ”de där i öst [Donbas-området]”.

Att man befinner sig i gränslandet mellan Ukraina och Ryssland innebär inte nödvändigtvis att man är politiskt orienterad mot Ryssland, och för ett fördjupat samarbete eller integration. Istället beskrivs det som att man är öppen och inkluderande gentemot både det ukrainska och det ryska kulturellt och språkligt sett, men också att detta område utan tvivel är en del av Ukraina. En första blick ger vid handen att Charkiv är en av de stora så kallade fullständigt russifierade städerna i östra Ukraina. Går man lite djupare så finns det emellertid mycket intressant att ta fasta på när det gäller utvecklingen i dagens Ukraina. Språksituationen i Ukraina diskuteras med jämna mellanrum, och senast frågan dök upp var i samband med presidentvalet hösten 2004. Bland annat lovade presidentkandidaten **Viktor Janukovyjtj** att han skulle se till att ryska skulle bli ett andra statsspråk om han blev president. Från det att språklagen antogs 1989 har det ukrainska språket varit det enda statsspråket i Ukraina. Det ryska språket blev med samma språklag omnämnt som ett språk för ”internationell kommunikation”. Med det ukrainska oberoendet blev ryskan i princip ett minoritetsspråk, även om det i realiteten fortfarande har en stark ställning.

Ω

Konstitutionen från 1996 fastställde återigen att ukrainska är det enda statsspråket, medan ryska och andra minoritetsspråk skall skyddas och deras fortsatta utveckling inom ukrainskt territorium skall säkras. Förslag till ny språklag har debatterat flera gånger, men utan att någon ny lag har antagits. En av de stora frågorna har rört det ryska språkets status och huruvida det formellt skall erkännas som ett andra statsspråk (eller ”officiellt” språk som det ibland kallas).

Ett annat fokus i språkdebatten har gällt huruvida man hellre borde stärka det ukrainska språkets ställning i samhället generellt. Den nya lagstiftning som antagits har riktats mot restriktioner av ryska i vissa sammanhang, t ex i reklam. Frågan återstår om på vilket sätt dessa lagar efterlevs, men det har

i alla fall gett dem som oroas över en ”ukrainifiering” av Ukraina något att tala om.

Ω

Folkräkningen från 2001 ger vid handen att den ukrainska befolkningen består av 77.8% etniska ukrainare, och 17.8 % etniska ryssar. 67% av befolkningen uppger att de har ukrainska som modersmål och 29.6% att de har ryska som modersmål. Andra undersökningar har visat att de ukrainsk- och rysktalande i Ukraina är ungefär lika många men också att det är en majoritet som är rysktalande. Det finns olika anledningar till dessa avvikande siffror. Dels beror det på huruvida man räknar tvåspråkiga, dels beror det på hur man definierar modersmål eller om man frågar efter ”det språk som talas hemma”, ”det språk man helst kommunicerar på” och så vidare.

Tillförlitligheten vad gäller resultatet när man frågar efter ”samtalsspråk”, alltså det språk på vilket man föredrar samtala med någon annan, kan också kritiserars eftersom ryskans tidigare ställning som ”officiellt” språk har gett det en ”högre position” i samhället. Det gör att man i vissa fall väljer ryska som samtalsspråk med okända eller i formella situationer, medan det ukrainska språket används mer i informella situationer, eller med ”nära och kära”. Detta är ett arv från språksituationen under sovjetperioden där det ryska språket hade en obestridd position i toppen av språkhierarkin och ukrainska i värsta fall sågs som någonting potentiellt oppositionellt.

En annan dimension av språkfrågan handlar om vad ett språk symboliserar för någon personligen. Detta är en annan anledning till den diskrepans mellan andelen som i folkräkningen uppger ukrainska som modersmål och som i andra undersökningar uppger att de talar ryska. Som (etnisk) ukrainare anser många att ukrainska är deras modersmål även om det inte är ett språk man använder i högre grad eller ens kan så bra. Här kommer man in på frågor som rör identifikation som ukrainare; en idé om

respekt för och lojalitet till den ukrainska nationen och den ukrainska staten, samt samhörighet med andra ukrainare.

I mycket av det som skrivs om Ukraina, särskilt i perioden under presidentvalet, har det fokuserats på en inbördes splittring mellan ett ”västvänligt ukrainsktalande västra Ukraina” och ett ”ryskvänligt rysktalande östra Ukraina”. I denna tudelning finns en inneboende föreställning om att språk och vissa politiska eller ideologiska värderingar hänger ihop och samspelar. Ukraina delas så upp i två antagonistiska delar som dels definieras utifrån det språk man talar, dels utifrån ens etniska bakgrund, och vidare utifrån ens geografiska hemvist. Även om det ibland kan synas rimligt att laborera med en sådan förenklande delning blir resultatet att man berövar en komplex situation dess nyanser.

Ω

Med utgångspunkt i exempel från mitt fältarbete i Ukrainas andra stad, Charkiv, tänkte jag diskutera några olika aspekter av språksituationen. Charkiv är en storstad med cirka 1,5 miljoner invånare. Staden är intressant som plats för fältarbete på grund av dess historia samt närheten till Ryssland och den relativt blandade befolkningen.¹ Arbetet har pågått från oktober 2003 och framåt. Materialet består av intervjuer och en större enkätstudie om språkanvändning och attityder till språk, huvudsakligen ukrainska och ryska. Charkiv har sedan lång tid tillbaka varit dominerat av det ryska språket, först som en viktig stad i det ryska imperiet, sedan som ett av Sovjetunionens centra för utbildning och industri. Tillsammans utgjorde de intellektuella och proletariatet en anledning till att Charkiv utvecklades som en ryskspråkig stad, också eftersom Charkiv drog till sig människor från andra delar av ryska imperiet och Sovjetunionen.

---

¹ I Charkiv oblast som helhet finns det 70.7% etniska ukrainare, 25.6% etniska ryssar, 53.8% som säger att de har ukrainska som modersmål, och 44.3% som uppger ryska som modersmål.

Å andra sidan var Charkiv den första huvudstaden i den ukrainska sovjetrepubliken (fram till 1934) och därmed fäste för ukrainiseringspolitiken under 1920-talet. Av den anledningen har Charkiv också varit ett centrum för en ukrainskspråkig intelligentsia och ett blomstrande ukrainsktalande kulturliv. Efter att huvudstaden flyttades till Kyiv och efter utrensningarna av stora delar av den ukrainska intelligentsian under 1930-talet var dock detta i hög grad ett minne blott. En potentiell fortsättning på Charkivs roll som en ukrainskspråkig kulturstad finns i dag med en rad olika kulturyrtingar på ukrainska. **Serhii Zjadan**, en av de yngre och mest omtalade poeterna och prosaförfattarna som skriver på ukrainska, är bosatt i Charkiv. **TNMK**, ett av de större hip-hopbanden i dagens Ukraina som framför sina låtar på ukrainska kommer från Charkiv. **Andrii Zjoldaks** teatergrupp på Sjevtjenko-teatern (tidigare *Berezil* där **Les Kurbas** var teaterdirektör) som är både nyskapande och känd utanför Ukraina spelar på ukrainska. Det gör också den oberoende teatergruppen *Teater-Studio Arabesque* som bland annat har samarbetat med svensken **Jan Jönson**.

Ω

En av konsekvenserna av den orangea revolutionen – att döma av några av dem som jag talat med – är också att samtida ukrainskspråkig kultur har fått en mer central plats bland Charkiv-borna. Till exempel nämnde en person att han tidigare aldrig varit intresserad av eller läst ukrainsk litteratur, men att han nu hade upptäckt Serhii Zjadan genom att han var aktiv i händelserna kring presidentvalet.

Emellertid är Charkivs identitet i större utsträckning byggd på stadens geografiska läge, i gränslandet mellan det ryska och det ukrainska. **Tatiana Zhurzenko** pekar på att staden under sovjettiden var en symbol på den ”eviga rysk-ukrainska vänskapen”, medan detta nu delvis har förändrats till en mer

”ambivalent” position.² Man är medveten både om stadens plats i det rysk-ukrainska gränslandet och som en stad innanför den ukrainska statsgränsen. Detta bidrar till att forma Charkiv-bornas uppfattningar om sig själva, sin stad och det som finns på andra sidan gränsen. Denna ”ambivalens” rör också synen på det förflutna, såväl som framtiden. I det sammanhanget spelar även uppfattningar om ukrainska och ryska språken en roll.

Ω

När man vandrar runt i Charkiv är det långt mellan varje ord som hörs på ukrainska, skyltarna är på både ryska och ukrainska, de lokala TV-stationerna och tidningarna använder huvudsakligen ryska, i boklådorna utgör böcker på ukrainska endast en liten del av utbudet, och på universitet är ryska det dominerande språket. Till och med på institutionen för ”ukrainistik” hälsades jag någon gång välkommen på ryska. Inte att undra på att jag de första dagarna av fältarbetet i oktober 2003 frågade mig själv om detta verkligen kunde vara det rätta stället för att undersöka olika sidor av språkfrågan i dagens Ukraina.

Det visade sig dock att språkfrågan är ständigt aktuell och att man med stort intresse diskuterar den. Än mer intressant är att jag inte hittat det ensidiga stöd för det ryska språket som man skulle kunna förvänta sig i en i huvudsak ryskspråkig stad, endast fyra-fem mil från ryska gränsen.

Det visade sig att språkfrågan inte nödvändigtvis är en fråga om motsättningar mellan öst och väst i Ukraina, utan att en rad andra faktorer också spelar in. Bland respondenterna framkom det att många har ett likvärdigt gott förhållande till både det ryska och det ukrainska språket, men att de

två språken fyller olika funktioner för många människor. Ryska är det språk man talar dagligen, som man har växt upp med och ständigt hör runt sig, medan ukrainska blir ett språk som ”sticker ut” och som får en mer symbolisk betydelse. Särskilt bland studenterna som jag intervjuat framkommer att ukrainska spelar en viktig roll på flera plan. Ålder är en av faktorerna som påverkar hur man förhåller sig till de två språken och det är inte så konstigt. Det finns redan en ny generation ukrainare som har gått i skolan och socialiserats i det oberoende Ukraina, och som har växt upp med det ukrainska språket som enda statsspråk. Detta har lett till olika resultat.

Ω

För det första växer många upp med idén om att ukrainska är viktigt för dem i en konkret mening, inte minst om man vill göra karriär inom vissa områden, eller om man vill studera vidare i andra delar av landet. Visserligen råder fortfarande den motsatta situationen om man skall tro dem som är missnöjda med implementeringen av ukrainsk språkpolitik, man klarar sig ännu bra med enbart ryska. Detta förhindrade emellertid inte de studenter jag intervjuade i Charkiv i oktober 2003 att uttrycka en stark tro på att man måste kunna ukrainska för att klara sig i dagens Ukraina, och att denna tendens kommer att bli ännu tydligare i framtiden.

Det visade sig också i den enkät jag gjort, där man förväntar sig att användningen av ukrainska kommer att öka starkt under de närmaste 20 åren, och att användningen av ryska skall stanna på samma nivå som nu eller minska. Detta tyder på att man har en uppfattning av att det ukrainska språket kommer att breda ut sig, vilket gör att människor i högre grad anser att ukrainska är (eller kommer att bli) ett viktigt språk. Det är alltså inte egendomligt att detta är något yngre människor tar till sig. Skillnaden ligger snarare i hurvida man accepterar en sådan utveckling och tycker att den är önskvärd eller inte. Det finns helt klart de som motsätter sig

---

² Zhurzhenko, Tatiana (2004) “Cross-Border Cooperation and Transformation of Regional Identities in the Ukrainian-Russian Borderlands: Towards a Euroregion “Slobozhanshchyna?” Part 2”, i *Nationalities Papers*, Vol. 32, No.2: 497-514.

utbredningen av det ukrainska språket, men det är framför allt personer tillhörande högre åldersgrupper, från 30 år och uppåt. Detta har återigen att göra med vilket samhälle man har växt upp i. De som inte gått i skolan efter 1991 har inte i samma utsträckning varit exponerade för det ukrainska språket och föreställningar om ukrainska språkets roll för Ukraina som de som gått i skolan sedan oberoendet.

Ω

Även om det fortfarande är relativt många skolor som har ryska som undervisningsspråk i de östra delarna av Ukraina så har ukrainskan spridits och används mer frekvent i samhället generellt. Det något paradoxala med den nuvarande språksituationen är att ukrainska fortfarande till viss del förknippas med gamla stereotypa föreställningar som att det är ett bondespråk, att det inte kan fylla alla funktioner som ”ett modernt språk” skall göra, att det på något sätt är ”efterblivet”. Samtidigt associeras det med den politiska makten, med myndigheter, och med de största inom ukrainsk musik; **Okean Elzy, Ruslana, VV** och de tidigare nämnda **TNMK**, för att nämna några. I vissa fall är ukrainska alltså också ett prestigefyllt och häftigt, modernt språk. Denna bild av det ukrainska språket är något man kan förvänta sig komma att bli allt starkare i och med den nya regimen och efterdyningarna av den orangea revolutionen, vilket också några respondenter påpekade nu i mars 2005.

Detta omvittnas också av de studenter jag intervjuat. Statusmässigt befinner sig det ukrainska språket både högt och lågt, och det representerar en rad olika företeelser, men mycket sällan gav någon uteslutande negativa karakteristika av det ukrainska språket eller dess roll. En av de roller som studenterna i hög grad tillskrev det ukrainska språket var att det separerar dem själva och Ukraina från ”det ryska” och att det på så sätt skapar ett oberoende Ukraina. Flera nämnde detta som något mycket viktigt, inte minst eftersom Charkiv befinner sig i ett gränsområde, där

”gränserna inte kan ses”. En student jag intervjuade uttryckte sin syn på språkets roll på följande sätt:

”Det är vår kultur, historia, i allmänhet finns vår mentalitet i vårt språk. Det är verkligen en form för oberoende. Så även om Ukraina är definierat av gränser, är det ingen som kan se gränsen, den är ingenting, men språket avskiljer Ukraina.”

Något annorlunda är det med en del av den åldersgrupp som är ett tio-tjugotal år äldre. Här presenteras övergången till ukrainska i samhället ibland som något i värsta fall skadligt, annars som onödigt eller ogenomtänkt. Med en övergång till ukrainska berövar man ukrainarna en genväg till en högre rysk kultur, den historiska rysk-ukrainska gemenskapen, och den automatiska prestige som ligger i att vara inkluderat i en rysktalande (kultur)sfär.

Här betyder Ruslanas vinst i schlagerfestivalen ingenting. ”Förutom ABBA, Céline Dion och någon till, vilka världsstjärnor har man väl sett där?”, som en respondent frågade, samt vidare hävdade att VV:s vokalist **Oleg Skripka** ”egentligen är ryss”. Han förklarade att om man inte står sig i konkurrensen med ryskspråkiga utövare på det kulturella planet blir det en utväg att gå över till det ukrainska språket. Möjligen inspirerat av OS som pågick just då, utvecklade han det med en sportanalogi: är man inte bra nog att tävla med de bästa, kan man ju hitta på sin egen idrottsgren och så vinner man.

Detta synsätt placerar det ukrainska språket och den ukrainska kulturen i en ständigt underlägsen position jämfört med det ryska språket och den ryska kulturen. Det är förklaringen till att några ser det som så allvarligt att överge det ryska språket. Då överger man även allt annat av värde som knyts till detta och förpassas till en evig andra plats eller en lägre division. Den tankegången representeras också av en annan respondent i 40-årsåldern som hävdar att man på sovjettiden kunde vara stolt över sina ukrainska författare eftersom man även fick ta

en del av de ryska klassikerna, ”då var de våra också”. Nu däremot, när man sitter kvar med enbart de ukrainska författarna, inte en enda **Tolstoj, Dostojevskij** eller **Tjechov**, är det svårt att glädja sig över eller vara stolt över sina andra klassens ukrainska författare.

Ω

Några respondenter framställer alltså språkfrågan som en fråga om kultur i vid mening vilket gör att den kan ses som en konflikt mellan ”intelligentsian” och de obildade massorna. Vissa av de universitetslärare jag intervjuat är tydliga med att påpeka att språkfrågan är ”intelligentsians problem”. Då utgår man från att intelligentsian per definition är ryskspråkig och det är de som ”pressas av staten” för att ändra sitt språkbeteende, medan ”arbetarna” lämnas i fred med vilket språk de än väljer att använda. Detta är något som en av respondenterna menade att de utövar ”passivt motstånd mot”. Motiveringen löd att ”ukrainska är ett främmande språk för oss och det är ett främmande språk för våra auditorier”.

Klyftan mellan lärarna i 40-årsåldern och deras faktiska ”auditorier” som är ungefär 20 år yngre blev emellertid mycket tydlig i de gruppintervjuer jag gjorde med studenterna. Alla var inte enbart positiva till att ryska språkets ställning eventuellt försvagas, men acceptansen av det ukrainska språket och dess status som enda statsspråk var stor. Flera var dessutom positiva till en relativt hård statlig språkpolitik till förmån för ukrainska, och påfallande många uttryckte en uppfattning om nödvändigheten av att stärka ukrainska språkets ställning för att säkra den ukrainska statens oberoende och därmed den ukrainska nationens fortlevnad. Det fanns många uttalanden av denna typ under intervjuerna. Här sammanfattar jag med ett uttalande som är intressant då denna person självmedvetet påpekar att hon talar ryska men att hon ändå ser det ryska språket som ett potentiellt hot mot en ukrainsk sammanhållning.

”...jag anser att jag är ukrainare, även om jag pratar ryska. Men att ryska skulle bli ett andra officiellt språk, det skulle jag ha röstat emot, därför att om ett andra språk kommer att införas, så kommer en splittring att påbörjas: ryska skolor, ukrainska skolor, och i en sådan situation kommer det ukrainska språket aldrig att återupplivas. Och jag skulle verkligen vilja att det återupplivas fullständigt så att hela Ukraina kommer att prata ukrainska.”

Vad denna student, och många med henne, anser som viktigt är det ukrainska språket som en naturlig symbol för Ukraina och det ukrainska, och utan språket kommer den ukrainska nationen att upphöra som en självständig enhet. Just att Ukraina skall bestå som en enhet har också varit en viktig punkt hos många som jag intervjuat. Det visade sig också i det faktum att Charkiv-guvernörens förslag om ”autonomi” i samband med valet inte hade något vidare folkligt stöd. Denna inställning gör också att någon form av djupare integration med Ryssland inte är något som lockar, tvärtom uttryckte flera av dem jag intervjuat stor skepsis mot allt som de menar kan hota Ukrainas ”enhet och oberoende”. Detta rör främst ett fördjupat samarbete med Ryssland. Det handlar också om att införa ryska som andra statsspråk.

Ω

Även om dessa respondenter till vardags inte själva använder ukrainska i någon utsträckning så får det en funktion som något som definierar dem som ukrainare, som säger något om vem de är, inte minst i mötet med omvärlden. Äldre generationer som växte upp under sovjettiden omfamnar i högre grad idén om det ryska språket som ett gemensamt ”värde” för ryssar och ukrainare, som ett mått på modernitet, framgång eller en högre och mer utvecklad kultur.

Detta innebär också att man har tagit till sig den språksituation man har i dag genom ett slags evolutionsprocess där ryskan har visat sig vara störst, bäst och starkast. Detta har till viss del förändrats genom de ungas stöd för det ukrainska språket. Detta stöd grundar sig

dels i en nationalromantisk idé om varje folks unika drag som yttrar sig genom språket. Det innebär att ukrainska språket i så fall blir viktigt som en symbol och som en konkret manifestation av den ukrainska nationens särdrag, att ett nationellt språk fungerar som enande inåt och särskiljande utåt.

Detta är självfallet inte heller några nya idéer i den ukrainska språkdebatten, utan det intressanta är just att det uttrycks så starkt av rysktalande ungdomar i det som ofta omtalas som ”det ryskvänliga östra Ukraina”.³

*

Resentryck

Nästa station - ”TGD”

av *Susanne Oxenstierna*

Fil. dr

E-post: Susanne.Oxenstierna@telia.com

Jag reser till Montenegro ett litet furstendöme med 700,000 personer - som Stockholm. När man reser hit måste man alltid göra en omstigning. Förra gången var det i Frankfurt, och ska man vidare från rätt pir kan man där sätta sig på Goethecafé mitt i smeten och fördriva tiden med diverse *frankfurter Würste* med *Kartoffelsalat* eller *Kuchen* med eller utan *Schlagsahne*. *Bier* är naturligtvis ett klart val för dem som dricker det. Kaffet är acceptabelt.

Serveringen är snabb och hjälper alla som på knackig tyska och engelska försöker tyda menyn och insupa lite tysk kultur mellan planen. Rökning tillåten vilket känns extra mänskligt på denna i övrigt kliniskt diskbänksinklädda, i stort sett rökfria, flygplats. München är klart att föredra som omstigningsplats om man är Lufthansaresenär och inte vill känna att man är på väg till månen eller befinna sig i något som med vissa

---

³Jag vill tacka Svenska Institutet för generöst stöd genom Visby-programmet till fältarbetet.

avbrott för Goethe och en och annan bokhandel ger en känslan att gå i sjukhuskylvertar.

Ω

Denna gång var det dock tre timmar i Belgrad som hägrade och då jag inte känner stan var inget annat att tänka på än att fantasilöst hitta en plats där dessa kunde slås ihjäl på själva flygplatsen. Avstigen från planet kunde jag konstatera att Serbien är så pass europeiskt att stora skyltar avrådde från rökning utom i speciellt avskilda *smoking areas*. Dessa utmärks med runda ej europeiskt standardiserade skyltar med blå rand och ej överstruken cigarett till skillnad från skyltar med rökning förbjuden som har en röd rand och cigarett överstruken.

Jag hänvisas åt höger av en flygvärdinna med kolsvart hår och på mycket höga klackar som ler lite blygt då jag uppger att jag är i transit, och efter att ha tagit höger och passerat en *smoking area*, och utnyttjat den, hittar jag så småningom transitdisken. Så långt allt väl, detta är ju nästan som i EU. Men det är nu resan till Montenegro börjar och jag får klart för mig var jag befinner mig.

Flygplatsvärdinnan i orangefärgat hår med ”SSSR”- stuk, tittar argt på mig och säger - ”*your ticket?*” och sedan kommer det: - ”*Podgoritsa – another airport?*”. Podgoritsa är för den oinvidde Montenegros huvudstad, vilket inte är lätt att veta om man flyger. På flygspråk heter nämligen Podgoritsa ”TGD” dvs Titograd. Liksom i Moskvas tunnelbana på sin tid, har man inte varit så noga med att byta namnskyltar på redan omdöpta stationer. Allt för att resenären ska känna sig som en del av ett spännande spel: Kan man sin historia och vet alla tidigare möjliga förhistoriska namn samt de socialistiska finns en chans att man kommer dit man ska. Vad stället egentligen heter är en kuggfråga, för det kallas olika beroende på vilket läger man tillhör och i vilken historisk epok den man frågar händelsevis anser sig leva i.

”Another airport”? försöker jag försynt varvid den orangefärgade fnyser och gör en slingrande rörelse med armen. Jag är inte längre hennes bord eftersom detta tydligen inte var en internationell transit. Det skulle det ha varit om jag t ex skulle ha haft Skopje, Makedoniens huvudstad, som mål, men nu ack nej, jag har stört henne i onödan och ska bara till Podgoritsa. Hon bevärdigar mig trots detta med ett kort - ”to the right, around the corner”.

Ω

Jag lämnar den orangefärgade åt sin viktigare sysselsättning (okänt vad) än att serva transitpassagerare och går för att leta reda på ”another airport” - ”around the corner”. Ett ljus går sakta upp för mig. Detta är alltså den praktiska implikationen av unionen mellan Serbien och Montenegro. Montenegro må vara ett eget land med egen valuta, egna ekonomiska reformer och fattigdomsbekämpningsstrategi, men kommer man till Belgrad betraktas Montenegro som ”domestic” så det så. Kom inte och tro att du befinner dig i internationell transit om du ska till Podgoritsa! Nej, nej och åter nej. Du ska till inrikes, därmed basta.

Väl ute i inrikeshallen konstaterar jag att det ser ut som i vilken inrikeshall som helst i f d Sovjetunionen, fast detta är f d Jugoslavien och Serbien med ambition att så småningom komma med i EU. Tungt beväpnad säkerhetsvakt med kamouflageoveraller går sömngt omkring. Lite spridda tidningskiosker och souvenirbutiker. *Exchange office* – Serbien har fortfarande dinaren som valuta, medan Montenegro tagit euron. Ska jag växla? Nej jag testar att använda euro, det ska väl gå, det måste ju vara en massa trafik inom ”unionen”.

En rulltrappa leder upp till ett café. Ser inte så trevligt ut som café Goethe, men folk ser ut att röka, så jag tar trappan upp. Mycket riktigt, här hänger de hemmagjorda befriande skyltarna med blå rand. Hittar ett ostädat bord med utsikt över den öde inrikeshallen och slår mig ned. En av de 3-4 kypare som här

betjänar ett 15-tal passagerare kommer fram. Han suckar djupt när jag frågar om jag kan betala med euro: - ”only coins”. Lite förvånande då de kunde göra business genom att ge växel i dinarer. Men, men, jag ska ju inte tro att jag befinner mig i internationell transit när jag bara åker till Podgoritsa, så jag får skylla mig själv. Här är det dinaren som härskar! Skulle ha växlat. Beställer en vatten och betalar två euro, eftersom detta är den enda ”coin” som jag har. Han ser mycket missnöjd ut men accepterar, det hela skulle egentligen kostat runt en euro. Jag får se det som sittavgift för mina kvarvarande 2,5 timmar. Ingen skrällig musik i alla fall, fast jag har för en gång skull kommit ihåg att ta med hörlurar och några CDs så att jag kan jobba lite under resan.

Ω

Det är väldigt lite folk på flygplatsen. Men det går också bara två flyg vid den här tiden. Ett till Skopje 21.15, och de passagerarna kan ju gå till den internationella transithallen, och vi som ska till TGD – Titograd – Podgoritsa, 21.20. Vid incheckningsdisken säger en platinablond utan att titta upp, fullt upptagen med att utreda något mer intressant med en kollega, -”your ticket?” och sedan -”luggage?” men lägger inga fingrar emellan då jag meddelar att jag vill ta allt som handbagage. Hon slipper checka in bagage och är nöjd med det och fortsätter istället sin intensiva konversation med kollegan i båset bredvid medan hon trycker ut mitt boardingpass. Att fråga mig var jag vill sitta faller henne inte in. Flyger man JAT så flyger man JAT. De tar lika mycket betalt som Lufthansa, men har socialistisk servicenivå. Klienter är ett störande släkte.

I gammal stil väntar man till sista stund och släpper sedan in passagerarna till gaten. Därefter väntar man tills alla är inräknade, så släpps vi på planet av den platinablonda på 10 centimeters stilettklackar (hur klarar de det?, eller det kanske därför de är så sura? Nageltrång och ont i ryggen?) Man spar även på planen verkar det som: Stolarna är gamla och håller sig inte i upprätt läge.

Bagagehyllorna är öppna och vi ombeds bära våra väskor längst bak.

Flygplanet släcks ned och taxar ut på startbanan. Vi lyfter och ser ljusen från Belgrad. Med sorg tänker jag på Montenegro som enligt sitt ekonomiskpolitiska program vill satsa på turism och att detta ska bli deras framtidssektor. Knappast om passagerarna måste passera Belgrad. Jag är glad att jag ska flyga OS över Wien hem. (Så blev det dock inte! Fick ta tåget till Belgrad i 12 timmar och sedan blev den en till resa med JAT. Men detta är en annan historia!)

Hotell Crna Gora 23 januari 2005

*

Dokument

Brev från en fredsdomare

För någon tid sedan diskuterades företeelsen fredsdomare i gamla Ryssland. Det slog mig att jag har ett brev från en fredsdomare om de vedermödor en sådan kunde möta i Piter år 1890.

Något kort om författaren. Det rör sig om **Vladimir Karlovitj Winberg** som ägnade sitt liv åt samhällseliga värk bl. a. i den tauridiska förvaltningen. Han invaldes i duman som 75-årig och blev 80-årig ansvarig för dumans räkenskaper efter februarirevolutionen. Ett vackert porträtt har tecknats av hans svärson **V. A. Obolenskij** i *Moja zjizn, moi sovremneniki*, (YMCA Press, Paris 1988).

Staffan Sohlman

E-post: sasohlman@privat.utfors.se

*

Sedan jag tagit tjänsten som fredsdomare har det strömmat över mig en sådan mängd personer, en sådan oöverskådlig massa av småttiga mänskliga gräl, kraf, futtigheter och nedrigheter så att jag länge inte kunde samla mig.

På senare tid, det vill säga de senaste 20 åren har jag sysslat med det allmännas frågor och inte privata. De uppgifter som jag förelagts i guvernementets styrelse har jag berett och föredragit i syfte att tillgodose något slags allmänt intresse, så syntes det åtminstone mig; om de var goda eller dåliga åtgärder, det är en annan sak, men i vart fall var det min avsikt att tillgodose det allmänna och inte det privata intresset.

Men här kan jag inte spåra något av allmänt intresse, framför mig har jag ett berg av obetydliga privata intressen. Denna skarpa övergång gjorde att jag tyckte mig befinna mig i ett sinnessjukhus, eller att jag själv tappat förståndet. Av 800 000 invånare i huvudstaden lämnas årligen 80 000 ärenden till fredsdomarna och i varje ärende finns det två parter. Detta betyder att en femtedel av befolkningen inte kunnat ordna sina vardagliga förhållanden så att de kunnat undvara att vända sig till de rättsvärdande myndigheterna.

Det är något onormalt, hela samhället är sjukt. Först, innan jag helt tappat hoppet, trodde jag att det hela saknade betydelse, att det inte var värt pengarna och ansträngningen att reda ut om Peter hade slagit Ivan på örat eller om Ivan gjort det själv, men när du tittar närmare på fallet så finner Du att hela denna meningslöshet var mycket mer allvarlig än det syntes i förstone.

De fattiga lever mycket trångt och denna trängsel leder till dagliga sammanstötningar där varje mer blygsamt, tyst och ärligt element körs iväg av de fräcka, våldsamma och skurkaktiga. Trakasserier är visserligen obetydliga, men eftersom de upprepas dagligen gör det livet outhärdligt för de mer ordningsamma.

Föreställ er en ung arbetande kvinna som underhåller sin mamma som saknar fötter, bor med modern i ett hörn av ett rum som de delar med en alkoholiserad tjuv, vad får inte den stackars flickan stå ut med från sin granne

eller snarare samboende och hans kamrater. Ett sådant liv blir bara godtagbart om busarna tvingas erkänna att varje trakasserier är deras skuld. Därför gäller det att med stor uppmärksamhet hantera sakfrågor som utåt (förolämpningar, åtbörder) förefaller helt bagatellartade.

Ju mer jag tittar på ett fall, ju allvarigare tycks det mig och desto mer intresserar det mig. Det är ett stort fält för iakttagande av mänsklig karaktär och särskilt dess fränstötande egenskaper. Det är sant att människan inte drivs av sunda tankar eller förnuft, ja inte ens uträkning, ja fan vet egentligen av vad, det kan man inte lura ut, men jag tror att en av de starkaste drivkrafterna är: Du skall inte stå i vägen för mig.

Men nu pratade jag alldeles för mycket, som ni ser har stressen inte gått av mig.

De våra är i Finland. Kleiber och Olga är åter från sin resa, de var mycket nöjda med den; de kommer att vara på datjan till slutet av augusti.

Vladimir Karlovitj Winberg
S:t Petersburg, 1890

Bokanmälningar

Bunins Nobelprisdagar och ”en vinterbok” om Tjechov

av *Susanne Concha Emmrich*
Filolog, redaktör och projektledare för Östeuropa vid Svenska institutet
E-post: sce@si.se

I Berlin brukar jag handla böcker på *Büchergilde*, en boklåda inte långt ifrån svenska ambassaden.

Den här gången i höstas letade jag efter **Bunins** minnen av **Tjechov**. Annonsen från *Die Zeit* hade jag tagit med mig till Berlin,

dock glömt på hotellet. Boken fanns inte i butiken skulle dock beställas fram till nästa dag. Efter långt letande sa datorn något vilket förvånade mig en aning: Ivan Bunin, *Ein unbekannter Freund*. Tjechov kunde väl inte vara Bunins okända vän? Tid för att kontrollera allt en gång till fanns inte, så jag lät beställningen flyga iväg. När jag skulle hämta boken nästa dag, visar den sig vara ett omsorgsfullt utgivet litet band med en berättelse i brev från en okänd vän (man eller kvinna) till författaren och därefter en mästerlig beskrivning av Bunins Nobelprisupplevelse. Allt översatt från ryska till tyska av en av de bästa på området – **Svetlana Geier**.

Ω

”Nobelprisdagar” är värd att lyftas fram här. Berättelsen gäller det egna Nobelpriset som Ivan Bunin fick 1933. Den 9 november (när Svenska akademien då tillkännagav pristagaren) gömmer han sig mitt på dagen på en biograf i Frankrike. Han lever i exil, som statslös, i Grasse, nära Nice. En kort stund efter pausen så en viskande röst: telefon från Stockholm. Och plötsligt bryts hela hans tidigare liv av. Det är underbar prosa. I intervjuerna samma dag betonar han sitt status som emigrant sedan början av år 1920, berättar att han visste att han var bland kandidaterna flera gånger och är nu den förste ryske författaren som får Nobelpriset. Han ska resa till Stockholm och vill komma iväg så snabbt som möjligt för att pröva emigrantens resvillkor. I hans beskrivning är resan i ”Nordexpress” från Paris till Stockholm en resa till öst. Ryssland kommer allt närmare honom: pälskappor och -mössor på perrongen i Hannover, isen, täta svarta skogar under tjocka lager av vit snö i Sverige och värmen i tågkupén förvandlas alldeles lätt till Nikolajlinjen Moskva-Petersburg. Och slutligen Stockholm likt S:t Petersburg sagolikt vackert. Nobelprisutdelningen blir omtumlande; den statslöse har noterat att svenskarna var verkliga diplomater: vilken flagga bland de andra nationers skulle visas för denne ryske emigrant i festsalen? Man avstod från att visa någon annan flagga alls än den

svenska. Först i slutet av berättelsen känner jag att hyllandet går något för långt, när Bunin prisar kung Gustav V som en ”riddarkonung över ett folk av riddare” och menar att själva Sverige ska ha grundats av en ärorik krigare och det svenska kungahuset ska vara ett av de ärorikaste i hela världen...⁴

Några veckor senare får jag så äntligen Bunins *Čechov. Erinnerungen eines Zeitgenossen* tillsänd från Berlin. Det är den tyska översättningen av den ryska utgåvan från ett halvt sekel tidigare (1955) i New York.⁵ Bunin bestämde sig 1953 för att författa en monografi om Tjechov, hann dock, svårt sjuk, bara med anteckningar, som gavs ut av hans hustru posthumt 1955. Det är en ytterst mångfacetterad text, också fortfarande materialsamling – det rätta för långa dagar. Särskilt har jag fastnat för en anmärkning av Bunin när det gäller namnbyte från Tjechovs Konstnärliga teater till *Gorkijs Konstnärliga teater*. På knappt en halvsida kommenterar han de otaliga namnbytena i Sovjet: hela Ryssland, omdöpt till Sovjetunionen, ska ”underdånigt ha tillåtit de mest fräcka och idiotiska förolämpningarna av den ryska historien”. Petersburg har skänkts till Lenin, Nizjnij Novgorod till Gorkij och Tver till Kalinin...Även den ryska emigrationen godtog detta med absolut likgiltighet – beklagar han – man såg ingen betydelse i det. Hade Bunin glatt sig åt den officiella botgöringen om han levte idag? frågar jag mig. Åtminstone ett namnbyte återstår dock: Kaliningrad (Königsberg före 1946). 1953 kallar Bunin Kalinin för den ”usle sättaren Kalinin”, som liksom *fiok* Kants stad. Kanske är Kaliningrads befolkning redan på väg att ta denna sak i egna händer: Кёниг eller Корольград eller Кёнигград?

Boken kallades av förlaget för ”ein Winterbuch” – att läsas under långa

⁴ En sevärd film om Bunin i exilen är ”Hans hustrus dagbok” av **Aleksej Utjitel** (2000).

⁵ **Eugene Rivelis** meddelar att denna utgåva är svåråtkomlig, inte ett enda exemplar tycks finnas på svenska bibliotek. Däremot kan texten laddas ner från www.ldn-knigi.lib.ru/Rasnoe.htm.

vinterdagar. Den var min följeslagare under de senaste månaderna och rekommenderas varmt.

Ivan Bunin

Ein unbekannter Freund

Dörlemann Verlag Zürich 2004.

ISBN 3-908777-01-1

Ivan Bunin

Čechov. Erinnerungen eines Zeitgenossen

Friedenauer Presse Berlin 2004.

ISBN 3-932109-38-4

*

Fran Levstik

Martin Krpan från Vrh

Illustrationer av Tone Kralj.

Översättning: Torsten Sjöfors.

Nydeå Förlag, Lönsboda

Det är inte ofta en bok översätts från slovenska till svenska. Men i december 2004 publicerades ovan nämnda bok. Nedan lite mer information om verket på engelska som jag har plockat ihop från olika källor:

Martin Krpan z Vrha ("Martin Krpan from Vrh") is the first important work of Slovene narrative prose. The writer Fran Levstik (1831 - 1887) wrote the story in spring 1858 and published it in July later that year in the *Slovenski glasnik* (Slovene Herald). Fran Levstik was a typical representative of the first phase of national movements in East-Central Europe, as proposed by the historian **Miroslav Hroch**. By writing the story Levstik proposed his literary program. He conceived the story as a model of how the prose should be written and set an example how simple folk tales should be narrated. Therefore he used the language appropriate to such tales, including many "juicy" native words, proverbs and similes.

Besides being a salt smuggler Martin Krpan was known as the strongest man in the whole of Hapsburg empire. One day he was summoned to Vienna by the Emperor himself

to fight a man called **Brdavs** (a Turk), who was known as the cruellest man alive. Brdavs decapitated all those he fought with, including the Emperor's own son. Nevertheless, Krpan won the battle against Brdavs and the grateful Emperor gave him a permanent license to transport salt. Thus, Martin Krpan became a saviour of Vienna from the Turks.

Ω

Even though historical circumstances of that time (as for example the revolutionary year of 1848) are reflected in the tale, "Martin Krpan" is nevertheless a universal work of art, which has not only risen above its time but also its author and is very popular among Slovenes. Only in the twentieth century it also started to be perceived as a piece of children's literature. "Martin Krpan" has often been staged, and more than 80 years ago artists started to interpret its scenes and characters, mostly in the form of children's picture books.

The artist **Tone Kralj** (1901 - 1972) first published his colour illustrations of Martin Krpan in 1954. His picture book, which has already been reprinted thirteen times, brings the most recognisable image of Martin Krpan.

With Slovenian independence of 1991, there was an explosion of its popularity and Krpan became a ubiquitous national icon and an embodiment of the Slovenian character.

Branislav Kalcevic

E-post: kalcevic@IBTnet.org

*

Zinaida Lindén

I väntan på en jordbävning

Söderström, Helsingfors, 2004

Det regnar beröm över ryskfödda Zinaida Lindéns roman *I väntan på en jordbävning* här i Finland.

På Runebergsdagen den 5 februari fick hon både Svenska litteratursällskapets pris och det

prestigefyllda Runebergspriset (ett pris för vilket både finsk- och svenskspråkig litteratur nomineras). Zinaida Lindén är född i Petersburg, kom till Finland för fjorton år sedan, bor i Åbo och har gett ut två novellsamlingar på svenska.

Enligt min mening är hennes roman unik i sitt sätt att greppa de senaste decenniernas samhällsomvandling i Ryssland.

Hjälten/brandmannen Ivan Demidovs väg från sovjetisk idrottsstjärna till japansk sumobrottare är just så oförutsägbar som många människöden i dagens Ryssland. Även bilden av Sovjet blir mångbottnad - här möter man inte bara kollektivets tryck utan också dess värme. Och dessutom en stor tillit till människors förmåga att tänja sig och förändras.

Det är mycket som imponerar och engagerar i Lindéns roman, inte minst den roat initierade skildringen av hur det går till när man gör sig hemmastadd i ett annat lands kultur.

Kristina Rotkirch

E-post: kristina@rotkirch.com

*

Lena Jonson

Vladimir Putin and Central Asia: The Shaping of Russian Foreign Policy

I.B. Tauris, London 2004

Lena Jonsons nya bok innehåller bl a en detaljrik analys om hur Vladimir Putin ändrade Rysslands policy mot Centralasien i ett försök att utnyttja de internationella förändringarna efter den 11 september 2001. Boken ger också djupa insikter i ryskt utrikespolitiskt beslutsfattande.

Ur innehållsförteckningen:

The Policy Change of 1999.

Post-September 2001: The Contours of a New Russian Policy.

Russian Domestic Factors.

Factors within Central Asia: Dynamics of Domestic Protests.

The Shaping of Foreign Policy.

Elena Dahl

Dans på ros och törne
Vudya Kitaban, 2005
ISBN 91 86620 31 2

Elena Dahl är född i St. Petersburg och bosatt i Sverige sedan 1968. I sin roman skildrar hon mänskliga relationer mellan två medelålders personer där de svävar i ett andligt gränssrum mellan Ryssland och Sverige. Skildringen utspelas i centrala Stockholm och södra förorter. Boken ger även glimtar från ryskt emigrantliv från 1950-talet och nutiden. Ett utdrag ur romanen kom i tidskriften *Serum* 13/14 2002.

*

Anna Jonsson

Judicial Review and Individual Legal Activism: The Case of Russia in Theoretical Perspective
Doktorsavhandling, Uppsala universitet, 2005.

Ur innehållsförteckningen:
Governance in Russia.

Judicial Control of Political and Administrative Powers.
An Assessment of Preconditions for a “Rights Revolution” and Individual Legal Activism in Russia.

*

Jonas Linde

Doubling Democrats? A Comparative Analysis of Support for Democracy in Central and Eastern Europe
Doktorsavhandling, Örebro universitet, 2004.

Ur innehållsförteckningen:
Support for Regime Institutions.
Public Support for Regime Performance
Public Support for Democratic Regime
Principles and Authoritarian Alternatives.

*

Marshall T. Poe

Den ryska tiden i världshistorien
(SNS, Stockholm, 2005)
Boken recenseras i nästa nummer av Bulletinen.

Bulletin Nr 1-2/05

Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien
Tryckt i Stockholm 2005

Redaktör och ansvarig utgivare: Gudrun Persson

Bulletinen utkommer med ca 4 nummer per år och kan rekvireras från Gudrun Persson.

gudrun.persson@mbox301.swipnet.se

Tel. 08-29 04 18

Postadress: Gudrun Persson, Postadress: Kocksgatan 32, 116 24 STOCKHOLM

Bulletinen finns också tillgänglig på hemsidan för Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien: <http://www.sallskapet.org>

Tidigare nummer finns på adressen: <http://www.sallskapet.org/bull/bullreg.html>